

В. О. Коверзнев

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету

КООПЕРАТИВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКО-ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

У статті розкрито правову природу господарсько-виробничих відносин за участю кооперативних організацій, розглянуто особливості господарських договорів, що вони укладають. Доведено, що кооперативні господарські договори є засобом упорядкування господарської діяльності кооперативних організацій і підпорядкування цієї діяльності єдиному господарському порядку; завдяки господарським договорам кооперативні організації досягають своїх статутних цілей і забезпечують реалізацію соціально-економічних і культурних цілей своїх членів.

Ключові слова: кооперативна організація, кооперативний господарський договір, кооперативні господарсько-виробничі відносини.

Постановка проблеми. Вивчення господарсько-виробничих відносин кооперативних організацій є етапом комплексного дослідження правового забезпечення кооперації в Україні через призму науки господарського права та формування теоретичних положень і висновків щодо вдосконалення правового регулювання кооперації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Господарсько-виробничі відносини суб'єктів господарювання розглядалися в працях О.А. Беяневич, О.М. Вінник, О.П. Віхрова, В.М. Гайворонського, О.А. Красавчикова, В.К. Мамутова, І.В. Труша, В.С. Щербини та ін. Утім господарсько-виробничі відносини за участю кооперативних організацій мають певні особливості, що спонукає до поглибленого їх вивчення.

Сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження діяльності кооперативних організацій у системі господарських відносин, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей господарсько-виробничих відносин за участю кооперативних організацій і напрацювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кооперативного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Серед усього розмаїття господарських організацій України частка кооперативних організацій не переви-

щує одного процента. У силу положень статті 55 Господарського кодексу (далі – ГК) України кооперативні організації є повноправними суб'єктами господарювання поряд з іншими учасниками відносин у сфері господарської діяльності [1].

Легальне визначення господарської діяльності здійснено в частині першій статті 3 ГК України, згідно з якою господарською діяльністю є діяльністю суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, спрямована на досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти, що здійснюють таку діяльність, – підприємцями; господарська діяльність, що здійснюється без мети одержання прибутку, вважається некомерційною господарською діяльністю.

Як суб'єкти господарювання кооперативні організації є безпосередніми учасниками господарських відносин.

За визначенням О.М. Вінник, господарські відносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності й/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризу-

ються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних і майнових елементів [2, с. 25–26].

Будучи учасниками господарських відносин, кооперативні організації, здійснюючи господарську діяльність, реалізують свою господарську компетенцію в господарсько-виробничих, організаційно-господарських і внутрішньогосподарських відносинах.

Відповідно до частини п'ятої статті 3 ГК України, господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності.

Господарсько-виробничі відносини є відносинами горизонтального порядку, тому що виникають між юридично рівними суб'єктами в процесі здійснення ними господарської діяльності.

Основні види й напрями господарської діяльності кооперативних організацій визначаються їхніми статутами, що закріплено в статті 8 Закону України «Про кооперацію» [3]. При цьому статтею 4 цього ж Закону кожній кооперативній організації гарантовано право вільного вибору напрямів і видів діяльності.

Напрями діяльності споживчих кооперативів відображаються в спеціальних програмах економічного та соціального розвитку, які, згідно зі статтею 11 Закону України «Про споживчу кооперацію», розглядаються й затверджуються на загальних зборах (зборах уповноважених), конференціях, з'їздах, радах.

Під час здійснення господарської діяльності кооперативні організації мають повну господарську самостійність, покривають свої витрати за рахунок доходів від своєї господарської діяльності та забезпечують схоронність власності кооперативу.

Господарсько-виробничі відносини кооперативних організацій з іншими суб'єктами господарювання регулюються за допомогою господарських договорів, які укладаються з дотриманням двох принципів: загальнодозвільного, який дозволяє врегулювання відносин на розсуд сторін договору, та імперативного, який гарантує забезпечення прав і законних інтересів споживачів.

У широкому розумінні господарський договір розглядається як міжгалузевий юридичний засіб, який регулює відносини, що виникають у сфері господарювання. Господарський договір є інструментом опосередкування господар-

сько-виробничих відносин і засобом практичної реалізації кооперативною організацією своєї правосуб'єктності. Як зазначає О.А. Красавчиков, кожна умова договору являє собою окреме юридичне волевиявлення конкретного інтересу сторін до тих чи інших компонентів правового зв'язку, що встановлюється за допомогою договору [4, с. 173].

В. Мілаш пропонує розглядати господарський договір як правову форму існування господарських відносин, різних за фактичним змістом, суб'єктивним складом, типізацією приватних і публічних інтересів, які реалізуються в них, цілями, на досягнення яких вони спрямовані. За допомогою господарського договору здійснюється ринковий обмін товару (результатів суспільного виробництва) на грошовий чи інший еквівалент, формується майнова основа господарювання, створюється господарська інфраструктура, оформлюються організаційні зв'язки між учасниками відносин у сфері господарювання, встановлюються організаційно-управлінські зв'язки [5, с. 40].

Комплексне дослідження господарського договірного права як одного з ключових інститутів господарського права, визначення загальнонотейоретичних засад розмежування правового регулювання договірних відносин у сфері господарювання між Господарським і Цивільним кодексами України проведено О.А. Беляневич у монографії «Господарське договірне право України (теоретичні аспекти)». У цій роботі науковець указує на те, що в соціологічному аспекті договір можна визначити як засіб узгодження інтересів (приватних, приватно-публічних, публічних) його учасників. Будучи правовою формою соціального спілкування (взаємодії), договір спрямовується на досягнення його сторонами певних соціально значущих цілей, правомірного результату, що потребує не тільки узгодження інтересів суб'єктів взаємодії, а і їх адекватності суспільним потребам та інтересам [6, с. 30].

Крім узгоджувального характеру, господарський договір має ще й зобов'язальний характер, який виражається у виникненні в сторони договору обов'язку виконати певну дію на користь іншої сторони (контрагента), що кореспондує праву контрагента вимагати належне виконання договірного обов'язку. Невиконання умов господарського договору дає стороні право судового захисту порушених прав та інтересів.

Під час виконання господарських договорів, укладених кооперативними організаціями, відбувається задоволення як приватних інтересів договірних відносин, так і публічних інтересів необмеженого кола осіб, які користуються результатами господарської діяльності кооперативних організацій. У цьому контексті публічним інтересом Ю.А. Тихомиров вважає інтерес спільноти, який забезпечений нормами права та слугує гарантією її розвитку [7, с. 55].

Найбільш поширеними договорами, які укладають кооперативні організації у сфері господарсько-виробничих відносин, є договори купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди майна, лізингу, міни, зберігання на товарному складі, перевезення вантажів, договори підряду на капітальне будівництво тощо. Порядок їх укладення, виконання та припинення врегульовано відповідними нормами глав 30–36 ГК України.

Окрему групу становлять кооперативні господарські договори, стороною яких є держава. Відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель» [8], державні закупівлі здійснюються на підставі договору про закупівлю або рамкової угоди. У розумінні статті 1 цього Закону, договором про закупівлю є договір, який укладається між замовником (якими можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування й органи соціального страхування, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їхні об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій чи комерційній основі за наявності однієї з таких ознак: юридична особа є розпорядником, одержувачем бюджетних коштів; органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі управління юридичної особи; у статутному капіталі юридичної особи державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків) та учасником (переможцем процедури закупівлі, пропозиція конкурсних торгів або цінова пропозиція якого визнана найбільш економічно вигідною) за результатами проведення процедури закупівлі й передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари. Рамковою угодою є правочин, який укладається одним чи кількома замовниками (генеральним замовником) у письмовій формі з одним чи кількома учасника-

ми процедури закупівлі з метою визначення основних умов закупівлі окремих товарів і послуг для укладення відповідних договорів про закупівлю протягом строку дії рамкової угоди. Цей Закон підлягає обов'язковому застосуванню до державних закупівель товарів, робіт і послуг, якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1 мільйон 500 тисяч гривень. Згідно зі статтею 12 Закону, державні закупівлі можуть здійснюватися лише шляхом застосування однієї з таких процедур: відкриті торги; двоступеневі торги; запит цінних пропозицій; попередня кваліфікація учасників; переговорна процедура закупівлі.

Процедура державної закупівлі завершується укладенням договору в письмовій формі відповідно до положень Цивільного кодексу та ГК України. Умови договору про державну закупівлю не повинні відрізнятися від змісту пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції (у тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі. Істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків:

1) зменшення обсягів закупівлі, зокрема, з урахуванням фактичного обсягу видатків замовника;

2) зміни ціни за одиницю товару не більше ніж на 10 відсотків у разі коливання ціни такого товару на ринку за умови, що зазначена зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі;

3) покращення якості предмета закупівлі за умови, що таке покращення не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі;

4) продовження строку дії договору та виконання зобов'язань щодо передання товару, виконання робіт, надання послуг у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, затримки фінансування витрат замовника за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної в договорі;

5) узгодженої зміни ціни в бік зменшення (без зміни кількості (обсягу) та якості товарів, робіт і послуг);

6) зміни ціни у зв'язку зі зміною ставок податків і зборів пропорційно до змін таких ставок;

7) зміни встановленого, згідно із законодавством, органами державної статистики індексу

інфляції, зміни курсу іноземної валюти або показників Platts у разі встановлення в договорі про закупівлю порядку зміни ціни залежно від зміни такого курсу або таких показників, зміни біржових котирувань, регульованих цін (тарифів) і нормативів, які застосовуються в договорі про закупівлю [8, ст. 40].

Сьогодні чинне кооперативне законодавство України окремо не регулює питання договірних правовідносин кооперативних організацій із державою. Статтею 37 Закону України «Про кооперацію» лише задекларовано, що держава гарантує додержання прав і законних інтересів кооперативних організацій та їхніх членів, максимально сприяє розвитку і зміцненню їх господарської самостійності. Виходячи із цього, видається доцільним доповнити статтю 37 Закону України «Про кооперацію» абзацом 11 такого змісту: «Держава й органи місцевого самоврядування будують господарські відносини з кооперативними організаціями на договірній основі».

Така новела кореспондує й положенням Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», який визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності територій і встановлює, що організація забезпечення державного стимулювання розвитку регіонів здійснюється в тому числі й на узгоджувальній (варто розуміти – договірній) основі [9, ст. 3].

На нашу думку, укладенню кооперативних господарських договорів обов'язково повинна передувати процедура планування господарської діяльності кооперативної організації, яка передбачає затвердження вищим органом управління (загальні збори членів) планів роботи на короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий періоди.

Зазначений висновок впливає зі змісту статті 23 Закону України «Про кооперацію», яка визначає економічні засади діяльності кооперативних організацій, при цьому встановлює, що кооператив, відповідно до свого статуту, самостійно визначає основні напрями діяльності й здійснює її планування. Кооперативи самостійно розробляють програми та плани економічного й соціального розвитку, розглядають і затверджують їх на загальних зборах членів кооперативу.

Саме планові акти повинні визначати напрями договірної роботи кооперативної ор-

ганізації, види господарських договорів, які підлягають укладенню, а також потенційних контрагентів кооперативної організації, що повністю узгоджується з концепцією трансформації плану в договір, запропонованої А.Г. Биковим [10, с. 31–42].

У процесі здійснення договірної роботи кооперативні організації самостійно визначають ціни та свої товари, роботи й послуги. Вони мають право на договірних засадах здійснювати ціноутворення окремо для своїх членів та інших осіб, що гарантується положеннями статті 24 Закону України «Про кооперацію». Утім гарантія забезпечення права вільного ціноутворення не звільняє кооперативні організації від обов'язку дотримання приписів законодавчих актів із питань ціноутворення, зокрема Законів України: «Про ціни і ціноутворення», «Про природні монополії» та «Про захист економічної конкуренції» [11; 12; 13], які визначають основні засади цінової політики й регулюють відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення, при цьому спрямовані на забезпечення розвитку національної економіки й підприємницької діяльності; протидії зловживанню монополією (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення; розширення сфери застосування вільних цін; збалансованості ринку товарів і підвищення їх якості; соціальних гарантій населенню в разі зростання цін; необхідних економічних гарантій для виробників; орієнтації цін внутрішнього ринку товарів на рівень цін світового ринку.

Висновки і пропозиції. Господарсько-виробничі відносини кооперативних організацій з іншими суб'єктами господарювання регулюються переважно за допомогою господарських договорів, які є одним із основних інструментів досягнення цілей кооперації. Особливість господарських договорів у сфері кооперації зумовлена специфікою кооперативної форми господарювання, на яку насамперед впливає процедура ухвалення органами управління кооперативних організацій рішень, спрямованих на сферу господарсько-виробничих відносин і забезпечення практичної реалізації господарської компетенції.

Кооперативні господарські договори є засобом упорядкування господарської діяльності кооперативних організацій і підпорядкування цієї діяльності єдиному господарському поряд-

ку. Саме завдяки господарським договорам кооперативні організації досягають своїх статутних цілей і забезпечують реалізацію соціально-економічних і культурних цілей своїх членів.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144 (зі змін. та допов.).
2. Вінник О.М. Господарське право : курс лекцій / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 624 с.
3. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35 (зі змін. та допов.).
4. Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание и функции / О.А. Красавчиков // Антология уральской цивилистики. 1925–1989 : сб. статей. – М. : Статут, 2001. – С. 166–182.
5. Мілаш В. Про розвиток господарсько-правового регулювання договірних відносин / В. Мілаш // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 5. – С. 36–40.
6. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): [монографія] / О.А. Беляневич. – К. : Юринком Інтер, 2006. – 592 с.
7. Тихомиров Ю.А. Публичное право : [учебник] / Ю.А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – 496 с.
8. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 24. – Ст. 883.
9. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 2850-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.
10. Быков А.Г. План и хозяйственный договор / А.Г. Быков. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1975. – 158 с.
11. Про ціни та ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 19–20. – Ст. 190 (зі змін. та допов.).
12. Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.
13. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

Коверзнев В. А. Кооперативные организации в системе хозяйственно-производственных отношений

В статье раскрыта правовая природа хозяйственно-производственных отношений с участием кооперативных организаций, рассмотрены особенности хозяйственных договоров, которые они заключают. Доказано, что кооперативные хозяйственные договоры являются средством упорядочения хозяйственной деятельности кооперативных организаций и подчинения этой деятельности единому хозяйственному порядку; благодаря хозяйственным договорам кооперативные организации достигают своих уставных целей и обеспечивают реализацию социально-экономических и культурных целей своих членов.

Ключевые слова: кооперативная организация, кооперативный хозяйственный договор, кооперативные хозяйственно-производственные отношения.

Koverznev V. A. Cooperative organizations in the system of economic relations of production

The article reveals the legal nature of economic-industrial relations with the participation of cooperative organizations, the peculiarities of economic agreements which they conclude. The author proves that the cooperative business contracts are a means of ordering economic activity of cooperative organizations and the subordination of the activities of a single economic order; thanks to commercial agreements cooperative organization achieve its statutory objectives and ensure the realization of socio-economic and cultural goals of their members.

Key words: cooperative organization, cooperative economic agreement, cooperative economic relations of production.